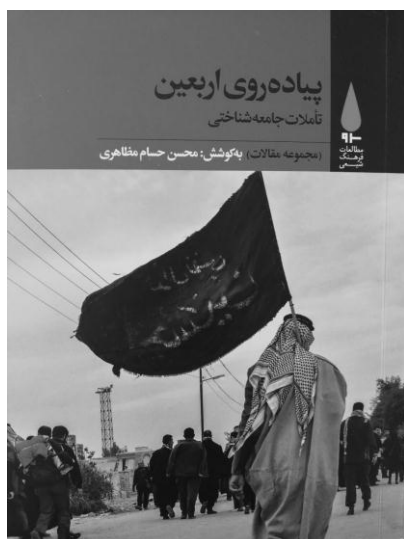

معرفی کتاب

دکتر محمد رضا فخر روحانی^۱

پیاده روی اربعین: تأملات جامعه شناختی، به
کوشش محسن حسام مظاهری (اصفهان: آرما،
۱۳۹۷ش) ۲۴۷ ص، قیمت ۳۰۰،۰۰۰ ریال.

زیارت کردن نوعی از تجربه دینی است که
تقریباً در همه ادیان، خواه الهی و خواه
ساختگی، وجود دارد. از این رو، اهداف زیارت
و هدفی که زائربه دنبال آن است در تبیین،
کارکردها و تأثیرات این عمل و تجربه دینی
(زیارت) هم متنوع و هم متکثر است. از آن جا
که در مذهب شیعه زیارت اربعین تنها برای

حضرت امام حسین علیه السلام برپا می شود، این مراسم در گذر تاریخ از ویژگی هویت سازی
و هویت بخشی برای شیعه برخوردار بوده است. جدا از تأکیدات فراوانی که
در باره استحباب (قریب به وجوب) برای زیارت حضرت امام حسین علیه السلام در برخی از
روایات شیعه وجود دارد، زیارت اربعین وجوه دیگری هم دارد که از آن جمله آداب روز
اربعین است.

اجرای هر عمل دینی معمولاً با یک سری مناسک و شعائر همراه است. اگر این عمل

۱. استادیار دانشگاه قم (Abumahdi1061@gmail.com)

دینی از دایره وجوب شرعی بیرون بوده و مستحب تلقی شود، از آزادی عمل بیش‌تری برای اجرا کنندگان آن برخوردار بوده و به دلیل سهولت در اجرا، از اقبال همگانی بیش‌تری برخوردار می‌گردد. به جز حج تمتع که با شرایط خاصی برای افراد مستطیع واجب تلقی می‌شود، سایر زیارات مستحب بوده و تقریباً در هر زمانی امکان پذیر هستند. از سوی دیگر، انجام ندادن یک عمل مستحب، مانند زیارت، توبیخ، مجازات و کفاره ندارد.

هرچقدر مناسک اولیه واجب و تابع مقررات و آدابی خاص و غالباً غیر منعطف هستند، مناسک ثانویه و مستحب از آزادی عمل بیش‌تری برای اجرا کنندگان برخوردار هستند. شاید از این رو است که اقبال مردمی برای انجام دادن مناسک ثانویه و مستحب بیش‌تر است. البته خود این مناسک ثانویه و مستحب هم دارای اعمال و اذکاری هستند که در درون خود می‌توانند به صورت لازم‌الاجرا و یا اختیاری طبقه‌بندی شوند. اطعام کردن زائران و یا برپا کردن مجالس و موکب‌ها از جمله جنبه‌های اختیاری و نمادین مراسم حسینی است که مراسم اربعین هم یکی از آن‌ها است.

عنوان و موضوع اصلی کتاب مورد بررسی به جنبه‌هایی از پیاده روی در مراسم اربعین مربوط می‌شود و از این رو از این حسن برخوردار است که کشکولی آشفته و درهم و برهم نیست. کشکول وار بودن و غیرمتخصصانه بودن برخی از کتاب‌های دینی آفتی است که در اغلب کتاب‌های دینی دیده می‌شود و محققان جدی جنبه‌های علمی یک پدیده دینی را از دایره مخاطبان و مشتریان حرفه‌ای کتاب خارج می‌سازد. این کتاب به بررسی اجتماعی پدیده‌ای می‌پردازد که در تاریخ شعائر حسینی از سنخ پدیده‌های متأخر است. هرچند پیاده به سفر زیارتی حرم مطهر حسینی علیه السلام رفتن از فضیلت بالایی برخوردار است، اما سنت پیاده روی دسته جمعی ظاهراً از زمان شیخ مرتضی انصاری و میرزا حسین نوری طبرسی که از علمای برجسته ایرانی در حوزه علمیه نجف اشرف بودند باب شد. شاید بتوان گفت که پیاده روی اربعین بیش‌تر و در اصل ابتکار علما و مراجع بزرگ تقلید ایرانی الاصل مقیم نجف بوده است و بعدها به دلیل موقعیت جغرافیایی دو شهر زیارتی نجف و کربلا به عنوان سنتی عراقی (و نه ضرورتاً عربی) [در مقابل غیر عربی یا ایرانی] شناخته شده است. بعدها این پیاده روی در ابعادی کوچک‌تر به عاشورا هم

تسری داده شده است.

کتاب مورد بحث این پدیده و یافته‌های مربوط به آن را از چشم‌اندازی جامعه‌شناسانه و در هفت فصل بررسی می‌کند.

فصل اول تحت عنوان «تشیع پسا صدام و پایان سندرم حسرت جغرافیای مقدس در تشیع: جامعه شیعه به مثابه جامعه‌ای در فراق» به قلم آقای «جبار رحمانی» به هویت یابی شیعه در بیرون از مرزهای جغرافیای سیاسی عراق و نگاه نوستالژیک و هویت جویانه به حرم حسینی علیه السلام می‌نگرد. این دیدگاه با فروریختن دیوارهای حزب بعث عراق و حاکمیت صدام به نقطه پایان رسید. همین احساس حسرت مقدس خود عامل هویت بخشی برای شیعه بوده است.

فصل دوم تحت عنوان «اربعین: دانسته‌ها و ندانسته‌ها از منظری اجتماعی» به قلم «مهدی سلیمانی» به ابعاد پژوهاک دینی اربعین در جلب توجه غیر شیعیان و غیر مسلمانان به آن پرداخته و این‌که چگونه راهپیمایی اربعین هویت بخشی و پیامدهای گرد هم آمدن شیعیان در ایامی خاص و در مکانی معین و در مسیر و به سوی هدفی مقدس را به دنیا اعلام می‌دارد.

فصل سوم، تحت عنوان «میزبانان اربعین» نوشته آقای «احمد شکرچی» به طور خاص به روستایی به نام «اولاد مسلم در منطقه مسیب در اطراف کربلا» پرداخته، به جنبه‌هایی از تکریم زائران اربعین اشاره می‌کند که چگونه شیدایی شیعی به حضرت امام حسین علیه السلام به صورت احترام گذاردن به زائران آن حضرت علیه السلام تجلی یافته است. این برخورد به کم‌رنگ تر شدن و گاه فراموشی عمدی اختلافات و کدورت‌های ناشی از جنگ تحمیلی در زمان صدام منجر شده است. البته، خطرات بالقوه دیگری هم ممکن است به وجود بیاید که مقاله مورد بحث به آن‌ها هم اشاره می‌کند.

فصل چهارم، دارای عنوان «از نهادی شدن آیین اربعین تا عرفی شدن امر قدسی» است. آقای «محمد رضا پویافر» در این فصل تحذیر و هشدارهایی جدی درباره امکان و روند تهی شدن مراسم اربعین از محتوای دینی آن را به خوانندگان یادآور می‌شود.

فصل پنجم، تحت عنوان «حاد واقعیت ژان بودریان: بررسی شایعات رسانه‌ای درباره

آیین پیاده‌روی اربعین» به قلم آقای «محسن امین» به جنبه‌ها و ترفندهای رسانه‌ای و تبلیغاتی مرتبط با پدیده زیارت اربعین می‌پردازد و نشان می‌دهد که چگونه رسانه‌ها می‌توانند واقعیت‌ها را بسی بزرگ‌تر و یا به غایت کوچک‌تر از حد واقعی آن جلوه دهند. از این رو رسانه‌ها بر ذهن و نگرش مخاطبان تأثیرات مثبت و منفی می‌گذارند.

فصل ششم، به قلم خانم «ندا رضوی‌زاده»، دارای عنوان «دعوت شده‌ام به زیارت رنج‌آلود: ادراک و تجربه زیسته زائران پیاده‌ایرانی در عراق» است. در این فصل تحلیلی از جنبه‌های عاطفی-اعتقادی حضور در مراسم اربعین از چشم‌انداز برخی زائران ایرانی شرکت‌کننده در این مراسم می‌پردازد.

فصل هفتم، دارای عنوان «اربعین ایرانی: رشد تصاعدی آمار ایرانی‌ها در پیاده‌روی اربعین: دلایل و پیامدها» به قلم گردآورنده همین مجموعه، آقای «محسن حسام‌مظاهری» است. این مقاله تحلیلی مبتنی بر آمار از رشد فزاینده و البته تحیرآور از این پدیده پسا صدامی بوده که یکی از شعائر مستحب زیارتی حضرت امام حسین علیه‌السلام است. در سرتاسر کتاب، چند نکته شایسته توجه است. این‌ها عبارت هستند از تأکید بر جنبه دینی- هویتی مراسم زیارت حضرت امام حسین علیه‌السلام. خطر سیاسی جلوه دادن بیش از حد زیارت اربعین و جداسازی عمدی آن از اصالت والای دینی آن و تبعات ناخوشایند آن از نگرش‌های مردمی گرفته تا تأثیرگذاری‌های آن بر مناسبات سیاسی ایران و سایر کشورها، مصادره کردن این مراسم اساساً و اصالتاً دینی به نفع برخی جریانات موقتی و زودگذر سیاسی و نیز ضرورت بالا بردن سواد دینی-اعتقادی-هویتی شرکت‌کنندگان در این راه‌پیمایی کم‌نظیر دینی و غالباً شیعی در جهان از جمله نکاتی است که در سطور و ما بین السطور کتاب یافت می‌شود. کوتاه سخن آن‌که، شرط اصلی برای انتفاع از هر پدیده دینی، داشتن نگاه عقلایی به اعتقاداتی است که در ورای آن شعائر مستتر هستند.